

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ASMENS VARDŲ IR PAVARDĖS RAŠYMO DOKUMENTUOSE ĮSTATYMO NR. XIV-903 3 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO NR. XIVP-2700

Lietuvių kalbos institutas, kaip specialių žinių ir specialią (profesinę) kompetenciją turinti institucija, teikia išvadą dėl 2024 m. liepos 16 d. Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo ir mokslo komitetui pateikto siūlymo „Dėl Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo projekto Nr. XIVP-2700“. Išvada patvirtinta Lietuvių kalbos instituto Mokslo tarybos 2024 m. rugsėjo 16 d. (posėdžio protokolas Nr. MT-9).

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTO MOKSLO TARYBOS IŠVADA

dėl 2024 m. liepos 16 d. siūlymo „Dėl Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo projekto Nr. XIVP-2700“

Lietuvių kalbos instituto Mokslo taryba siūlo nekeisti įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose Nr. XIV-903“ ir atmesti 2024 m. liepos 16 d. siūlymą dėl šio įstatymo pakeitimo. Nepritardama nepamatuotam lietuvių pavardžių sistemos reformavimui, Lietuvių kalbos instituto Mokslo taryba teikia šiuos argumentus.

1. Ekspertinės institucijos jau yra pateikusios išvadas, kuriose nepritariama ankstesniam mėginimui keisti lietuvių moterų pavardžių sistemą

Lietuvių kalbos instituto Mokslo taryba 2023 m. rugsėjo 14 d. pateikė neigiamą išvadą (http://lki.lt/wp-content/uploads/2023/09/Isvada-del-pavardziu-projekto_LKI-MT-2023-09-14.pdf) dėl Seimo narės Ievos Pakarklytės parengto Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2700 (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/e557d8a0ea5611eda305cb3bdf2af4d8?jfwid=-bxdpdur9>), kuriuo norima „suteikti moterišką pavardę su galūne -a ar -ia, daromą iš vyriškos pavardės, turinčios galūnę -a ar -ia“.

Esminiai argumentai, grindžiantys šią išvadą, yra susiję su teisinėmis ir kalbinėmis priežastimis. Išvadoje pažymėta, kad projekte numatyta išimtis daryti moterų pavardes su galūne *-(i)a* neparemta natūraliai susidariusiais lietuvių moterų pavardžių darybos, raidos polinkiais ir prieštarauja lietuvių kalbos gramatikos dėsniams, o pateikiami argumentai yra lingvistiškai nepagrįsti. Dėl šio įstatymo projekto neigiamą išvadą pateikė ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/f2f1d0f0fbf411eaa63cf21c12b4657?jfwid=-bxdpdur9>).

Ignoruojant šias išvadas, taip pat išvadas, kurias yra pateikęs Seimo kanceliarijos Teisės departamentas (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/730ad700f2eb11edb649a2a873fdbdf?jfwid=-bxdpdur9>), kad toks dalinis moteriškų pavardžių sudarymo reguliavimas Seime priimamu įstatymu yra nelogiškas ir griauja bendrinės lietuvių kalbos sistemos kodifikavimo nuoseklumą, 2024 m. liepos 16 d. įregistruotas naujas Seimo nario, Švietimo ir mokslo komiteto pirmininko

Siūlymas argumentuojamas tuo, kad dabartinėje moterų pavardžių darybos sistemoje „galima įžvelgti diskriminacijos apraiškų“:

moters, kurių sutuoktinių ar tėvų pavardės yra moteriškosios giminės gramatinės formos ir baigiasi galūne -ė, turi teisę turėti tokią pačią pavardę, kaip ir jų sutuoktiniai ar tėvai, tačiau tokia teisė nėra suteikiama moterims, kurių sutuoktinių ar tėvų pavardės yra moteriškosios giminės gramatinės formos ir baigiasi kitomis galūnėmis. Tai sukuria skirtingas sąlygas moterims turėti tokią pačią pavardę kaip ir jų sutuoktiniai ar tėvai, nepaisant to, kad ir vienu, ir kitu atveju, sutuoktinių ar tėvų pavardės yra moteriškosios giminės gramatinės formos.

Atsižvelgiant į tai būtų suteikta galimybė visoms moterims pasirinkti sutuoktinio ar tėvų pavardę, jeigu ji yra moteriškosios giminės gramatinės formos.

Pats akad. Artūro Žukausko siūlomas įstatymo pakeitimas formuluojamas taip:

1 straipsnis. 3 straipsnio pakeitimas

Pakeisti 3 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip:

„2. Sutuoktinio kitam sutuoktiniui ar tėvų arba vieno iš tėvų vaikui suteikta pavardė rašoma Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose lietuviškais rašmenimis, atsižvelgiant į pavardės formos skirtumus pagal lytį **arba neatsižvelgiant į šiuos skirtumus, kai pavardė yra moteriškosios giminės gramatinės formos ir turi tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės gramatinės reikšmes**, išskyrus šio straipsnio 3 dalyje ir šio įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje nustatytus atvejus.

Taigi norima dar labiau išplėsti Ievos Pakarklytės siūlytą išimtį ir neapsiriboti vyriškomis pavardėmis, turinčiomis galūnę *-(i)a*. Kokios galėtų būti „kitos galūnės“, argumentuose konkrečiai nenurodoma.

2. Siūlymas įteisinti naują moterų pavardžių suteikimo būdą – vyriškos pavardės perėmimą – prieštarauja lietuvių kalbos gramatikos dėsniams

Lietuvių kalboje moterų pavardės daromos iš vyriškų pavardžių su priesagomis *-aitė, -ytė, -utė, -(i)ūtė, -ienė, -(i)uvienė* arba 2003 m. įteisintu nepriesaginiu būdu su galūne *-ė*. Siūlymu siekiama įteisinti naują moterų pavardžių suteikimo būdą – vyriškos pavardės perėmimą. Kartu kaip išimtis formuluojamas kitas teiginys, prieštaraujantis lietuvių kalbos gramatinei sistemai ir jai priklausančiam moterų pavardžių posistemui, kad, suteikiant pavardę, galima neatsižvelgti į pavardės formos skirtumus pagal lytį.

2.1. Siūlymo formuluotė „pavardė yra moteriškosios giminės gramatinės formos ir turi tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės gramatinės reikšmes“ suponuoja mintį, kad kalbama apie *substantiva communia* (vad. bendrosios giminės) žodžius, plg. bendrinius daiktavardžius *nemokša, vėpla* ir kt. Pavardžių mikrosistemoje tai būtų visiškai naujas, ne natūraliai atsiradęs, o dirbtinai sukurtas ir primestas, vartoseną neparemtas reiškinys, ardantis sisteminius kalbos vienetų ryšius.

2.2. Nekorektiškas operavimas specifiniais lingvistiniais terminais (*gramatinė reikšmė, gramatinė forma*) nėra geriau nepagrindžia iniciatyvos įteisinti naujas moteriškų pavardžių formas, anaipatol, tik dar labiau ją sukomplikuoja. Žodžiai *vaidila, dailidė, Daukša, Krėvė* ir pan. yra vyriškosios giminės daiktavardžiai su moteriškajai giminei būdingomis galūnėmis *-(i)a* ar *-ė* ir atitinkama linksniavimo paradigma. Vyriškąją jų giminę rodo už gramatinę formą svarbesnis semantinis derinimas su būdvardžiais ir būdvardiškai vartojamais žodžiais – *žilas vaidila, nagingas dailidė, įžymieji Daukša ir Krėvė*. Siūlyme akcentuojant vyrų pavardžių formos „moteriškumą“, išleidžiamas iš akių jų reikšmės ir visumos, t. y. viso žodžio, neskaidant jo į

formą ir turinį, „vyriškumas“, kuris yra daug svarbesnis šių žodžių kasdienėje vartosenoje (dėl ryšių su kitais žodžiais). Vėlimasis į teorinius, specialių žinių reikalaujančius dalykus niekaip nepaaiškina pavardžių sistemos inovacijų poreikio, tik dar labiau apsunkina visuomenės pastangas tą poreikį suvokti.

2.3. Siūlymas remiasi siauru, eksperimentiniu ir netoliaregišku požiūriu į pavardžių sistemą, visiškai nutylint jų funkcionalumo aspektą. Norėdami identifikuoti asmenį ir konstruoti sakinius, žmonės negalėtų iš pavardės spręsti, su kurios giminės žodžiais ją derinti, plg.: *Susirūpinęs (Susirūpinusi?) K. Barzda skubiai kreipėsi į teisininką (teisininkę?) L. Murzą*. Jie būtų verčiami ieškoti įvairių papildomų kalbinių priemonių: greta vartoti vardą, priedėlius *ponas, ponias*, perteklinius įvardžius tam, kad išreikštų tai, kas mūsų kalboje nusistovėję pačioje pavardės formoje. Lietuvių kalba yra ne analitinė, o sintetinė (fleksinė) kalba: joje gramatinės žodžių reikšmės ir sintaksiniai santykiai reiškiami galūnėmis. Galūnių neturintiose kalbose tas trūkumas kompensuojamas kitais būdais, dažniausiai tarnybiniais žodžiais (pvz., vokiečiai prideda *Frau* ir *Herr*). Šiuo požiūriu lietuvių kalba taupesnė – tai ne kalbos trūkumas, o didelis privalumas.

2.4. Neišleistas iš akių ir jau ne kartą minėtas neigiamas poveikis lietuvių pavardžių sistemos savitumui. Siūlomu būdu reformavus lietuvių moterų pavardžių sistemą, kai kuriais atvejais tokių naujų pavardžių forma sutaptų su slavų kalbų pavardžių forma. Galūnę *-a* turi ne tik lietuviškos kilmės vyrų pavardės (pvz.: *Lydeka, Varna, Daugėla*), bet ir daug slaviškos kilmės šio tipo asmenvardžių, todėl, pavyzdžiui, iš vyrų pavardžių, turinčių priesagas *-enka, -anka, -ka* (*Bondarenka, Zaranka, Svirka, Ambraška, Baciūška*) perimtos moterų pavardės turėtų tokią pačią formą kaip ir slavų kalbose.

2.5. Reformos iniciatoriai dabartinėje moterų pavardžių darybos sistemoje išvelgia galimą diskriminaciją – tik dalis moterų gali turėti pavardes, formaliai sutampančias su vyrų pavardėmis (turimos galvoje nepriesaginės moterų pavardės su galūne *-ė*: *Kiaunė, Gaulė* ir kt.). Tačiau tiek siūlant įteisinti moterų pavardes su galūne *-(i)a*, tiek bandant siūlymą išplėsti, išskiriamos tik tam tikros pavardžių grupės. Būtent šios siūlomos naujovės yra diskriminacinės, nes dabar galiojanti reglamentacija – galimybė visoms moterims turėti pavardes su galūne *-ė* – neapriboja nė vienos grupės teisių. Dar svarbiau, kad galiojanti reglamentacija paremta tam tikrais gyvosios kalbos (tarmių) duomenimis. Taigi diskriminacijos argumentas siūlymuose yra niekinis, nes subjektyvus, ir kalbos sistema neturi būti perdarinėjama juo remiantis.

2.6. 2024 m. liepos 17 d. pristatant naująjį Siūlymą Seimo Švietimo ir mokslo komitete teigta, kad Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuomonės dėl jo klausti nebereikia, nes kalbininkai dėl reformos nesutariantys. Pabrėžtina, kad dėl kalbos sistemiškumo svarbos, kad kalba galėtų visavertiškai funkcionuoti, kalbos specialistai sutaria. Todėl nereikėtų remtis reformos siūlytojams palankesne pakraštine nuomone, neprognozuojančia ne tik pavardžių posistemio, bet ir visos kalbos sistemos ateities.

APIBENDRINIMAS

Lietuvių kalbos instituto Mokslo taryba nepritaria siūlymams keisti įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose Nr. XIV-903“.

1. 2024 m. liepos 16 d. siūlymu dėl Lietuvos Respublikos asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymo Nr. XIV-903 3 straipsnio pakeitimo siekiama visuomenei primesti lyčiai neutralias kalbos formas ir kartu – lyčiai neutralią lietuvių tapatybės sampratą. Taip dirbtinai konstruojamomis kalbos priemonėmis, kurios iškrinta iš lietuvių kalbos sistemos, būtų skatinama realaus pagrindo neturinti mentalinė visuomenės savivokos kaita. Tai reikštų tą patį, ką ir Ievos Pakarklytės teikto projekto atveju, tik dar paspartinant gramatinių formų niveliacijos procesą.

2. Siūlomas invazinis, vadinamasis anglosaksiškas, moterų pavardžių atsiradimo būdas – vyriškos pavardės perėmimas, kai iš pavardės nebūtų aiški ją turinčio asmens lytis ir būtų prarasta galimybė tokiems tikriniam daiktavardžiams natūraliai, galūnėmis, reikšti vyriškąją

arba moteriškąją giminę ir pagal tai sudaryti žodžių ryšius sakinyje. Jis neturi ištakų lietuvių kalboje, struktūriškai nėra pagrįstas ir dėl to ateityje neabejotinai lietuvių pavardžių sistemą griautų, atvertų vartus pavardžių darybos ir vartosenos chaosui.

3. Lietuvių kalba, kaip viena archajiškiausių gyvųjų indoeuropiečių kalbų, yra sistemiskai išlaikiusi gramatinių formų skirtumus pagal lytį, todėl šių skirtumų naikinimas reikštų gramatinės sistemos ardymą, būtų didelis nuostolis tiek lietuvių kalbos savitumui, tiek kalbos normų stabilumui.